
Nederlands Tijdschrift voor Kerk en Recht, Bijdrage, 2(2008), 1-20

Positie kerkelijk werker in protestantse traditie onduidelijk en onbevredigend

H.A. Post

1. Processie van Echternach

Ieder jaar wordt op de dinsdag na Pinksteren in Echternach de Springprocessie gehouden. Het is van oorsprong een dansende processie. De processie, door de straten van het Luxemburgse stadje, wordt begeleid door muziek en een typisch huppeltje. Van jong tot oud doen pelgrims uit Luxemburg, Duitsland, België en Nederland aan deze bedevaart naar het graf van de Heilige Willibrordus of Willibrord mee. Nadat hij in de Lage Landen had gearbeid, kwam hij tegen het eind van de 7de eeuw naar Echternach. Willibrordus stierf er in 739 en ligt begraven in de basiliek. De springprocessie of processie van Echternach is een eigenaardige dans. De deelnemers zijn aan elkaar vastgemaakt met witte zakdoeken en doen vijf stappen vooruit en drie stappen achteruit, al springend. Deze processie wordt reeds gehouden vanaf de Middeleeuwen toen de bevolking een gelofte deed aan de H. Willibrordus. Hij werd aanbeden voor epilepsie, krampaanvallen en zenuwziekten.

Het besluitvormingsproces in de PKN en haar rechtsvoorgangers NHK, GKN en ELK over de positie van de kerkelijk werker¹ doet sterk denken aan deze processie: zowel het tempo als het ritueel. De afgelopen 60 jaar is dit nadrukkelijk gedemonstreerd.

2. Bent u dominee?

In 1999 ben ik na een carrière in het bedrijfsleven en een promotie in de economie begonnen aan de opleiding voor kerkelijk werker aan de Christelijke Hogeschool Ede (CHE). Nog tijdens de opleiding heb ik een jaar als kerkelijk werker gewerkt in een hervormde gemeente. De predikantsplaats was er vacant. In het bezoekwerk merkte ik dat men mij niet goed wist te plaatsen. Men vroeg of ik een dominee was. Nee, dat was ik niet. Was ik dan ouderling? Nee, ook dat niet. Anderen vroegen hoe ze mij moesten aanspreken. Met: dominee? Zegt u maar gewoon meneer. Toen ik dit later vertelde aan een collega-kerkelijk werker, deelde hij mij zijn ervaring. Hij kwam bij iemand op bezoek. Die vroeg hoe hij wilde

¹ De term 'kerkelijk werker' is een generieke term, in de praktijk gebruikt men onder meer benamingen als: pastorale bijstand, pastoraal werker, evangelist, catecheet, jeugd- en jongeren werker en diaconaal werker.

worden aangesproken. Zegt u maar meneer. Oh, wat fijn, dominee, dat ik gewoon meneer tegen u mag zeggen!

De vragen die mij over mijn positie werden gesteld, waren de aanleiding om mijn afstudeeronderzoek aan de CHE in 2003 te richten op: de positie en het functioneren van de kerkelijk werker. Uit dit onderzoek blijkt dat de kerkelijk werker enerzijds veel vreugde in zijn werk ervaart, maar anderzijds ook dat zijn positie onbevredigend is. De kerkelijk werker kan niet leveren, wat de gemeente vraagt. September 2004 heb ik prof. A. van de Beek benaderd om een promotieonderzoek uit te voeren op basis van mijn afstudeerscriptie. Oktober 2006 ben ik gepromoveerd.² In het promotieonderzoek ga ik uit van het empirisch onderzoek dat al deel uitmaakte van mijn CHE-afstudeeronderzoek. Dit richt zich op de praktijk van de kerkelijk werker. Vervolgens onderzoek ik de kerkordelijke besluitvorming en het beroep dat men daarbij doet op het Nieuwe Testament. De vierde fase in het onderzoek is een analyse van de kerk als professionele organisatie. Tot slot formuleer ik de aanbevelingen. Op de eerste twee onderdelen ga ik in het bestek van dit artikel in.

3. De kerkelijk werker in de praktijk

De enquête die ik uitvoerde, toont aan dat het beroepsprofiel van de kerkelijk werker (m/v)³ in de praktijk grote gelijkenis vertoont met dat van de predikant. Het probleem daarbij is dat dit beroepsprofiel kerkordelijk niet correct is. Het gebrek aan overeenstemming tussen het beroepsprofiel van de kerkelijk werker in overeenstemming met de kerkerde enerzijds en het beroepsprofiel in de praktijk anderzijds is een bron van onvrede voor zowel de kerkelijk werkers als de gemeenten. Dit verschil verhindert een ordelijk functioneren van de kerkelijk werker.

De kerkordelijke positie van de kerkelijk werker maakt hem kwetsbaar. Zij geeft hem niet de mogelijkheid al datgene te doen, dat de gemeente graag ziet dat hij doet. Hij heeft een ondergeschikte relatie met de kerkenraad, waardoor die moeite heeft zijn deskundigheid op het juiste niveau te waarderen. Zijn relatie met een eventueel aanwezige predikant is gevoelig, want hij is voor zijn waardering sterk afhankelijk van deze 'collega'. Waar een predikant aanwezig is, gebruikt de kerkenraad hem doorgaans als

gatenvuller, terwijl dat niet past bij zijn kerkordelijk beroepsprofiel. Dit is geen aantrekkelijk loopbaanperspectief. Waar een predikant ontbreekt, neemt hij zoveel als toegestaan of gedurfd wordt het ambt van predikant

² De titel van mijn dissertatie is *De kerkelijk werker en het ambt* en zij verscheen in 2006 bij Kok te Kampen.

³ Ik gebruik de mannelijke aanduidingen 'hij' en 'zijn' in dit artikel.

waar. Deze taakvervulling past evenmin bij het kerkordelijk beroepsprofiel. In beide typen situaties doet de kerkelijk werker het werk van een predikant, maar in een niet-ambtelijke positie. Deze positie komt zijn functioneren en welbevinden niet ten goede.

De kerkelijk werker staat volgens de kerkorde buiten de ambtelijke structuur, terwijl zijn werk op het gebied van de ambten – in het bijzonder dat van de predikant – ligt. De niet-ambtelijke positionering is bedoeld om een onderscheid aan te brengen tussen het beroepsprofiel van de kerkelijk werker en de predikant. De praktijk kan met dit onderscheid niet overweg. De gemeente heeft behoefte aan een beroepskracht die in principe volwaardig het predikantswerk kan doen. Dit is kerkordelijk alleen op een correcte wijze mogelijk met een ambtelijke positionering.

4. De kerkelijk werker en het gereformeerd kerkrecht

De Kampense hoogleraar kerkrecht H. Bouwman schrijft aan het slot van een paragraaf over de ambten over ‘hulpdiensten naast de gewone ambten’. Dat zijn personen, die ‘wel geen ambt bekleden, maar toch gewichtige hulpdiensten verrichten’. Hij bespreekt dan kerkelijke administrateurs, ziekenbezoekers (m/v), catechiseermeesters, lezers en oefenaars. Het gaat niet alleen om helpers, die aangesteld worden voor ‘het beheer van stoffelijke zaken (...), omdat ouderlingen en diakenen niet altijd voor die arbeid geschiktheid en tijd bezitten.’ Het gaat ook om hulpkrachten voor ‘werk van geestelijke aard’. Bouwman schrijft over ‘krankbezoekers’ die aangesteld worden met een vast honorarium aan het eind van de zestiende eeuw. Hun werk bestaat in geestelijke zorg voor hen die in gasthuizen en gevangenhuisen verblijven, en in het bezoeken van gemeenteleden.⁴ Bouwman haalt met instemming Voetius aan, die ziekenbezoekers geoorloofd acht: ‘omdat in groote steden, zelfs in minder groote kerken (...) de predikers zulke helpers nodig hebben (...). Het bezwaar, dat in de H. Schrift zulke mannen niet genoemd worden, geldt niet, want al, wat noodig is tot de verzorging der kerk en den opbouw der geloovigen, behoort tot de bevoegdheid der kerk. Al is dit ook het werk der dienaren, hieruit volgt niet, dat dit werk door hen alleen moet worden gedaan. Ja, het is zelfs de roeping der gelovigen (1 Thess. 5:11,14; Rom. 15:14) naar hunne krachten met de dienaren mede te werken. Het is wel waar, dat naast de dienaren ook de ouderlingen en diakenen geroepen zijn, die zieken te bezoeken, maar wijl zij hun werk gratis doen, mag men hen niet te groote last opleggen.’⁵ Bouwman voegt eraan toe dat ook

⁴ Zie H. Bouwman, *Kerkrecht I*, Kampen 1928, 353-365; het *Rapport Amersfoort 2005* van Deputaten Kerkrecht en Kerkorde van de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt, 46-48. Zie ook: J. de Niet, *Ziekentroosters op de pastorale markt, 1550-1880*, Rotterdam 2006.

⁵ Voetius, *Politica Ecclesia II*, 1663-1676, 514-516, aangehaald door Bouwman, *Kerkrecht I*, 360-361.

catechiseermeesters kunnen worden aangesteld: ‘...in de Gereformeerde kerken [werden] van de vroegste tijden af zulke mannen aangesteld, wier taak het was de jeugd te onderwijzen. Hun was in den regel naast het catechiseeren ook het bezoeken der zieken opgedragen. Ofschoon het behoort tot het ambt van de Dienaren des Woords, de jeugd te onderwijzen in de Christelijke religie, is het geoorloofd als helpers catechiseermeesters aan te stellen.’ In de regel zullen ouderlingen daarvoor wel willen bijspringen, maar indien nodig ‘kunnen ook andere personen, die daarvoor bekwaam en geschikt zijn, hetzij al of niet gesalarieerd, aangesteld worden’.⁶

De kerkrecht deskundige ds. Joh. Jansen haalt in zijn verklaring van de kerkorde eveneens met instemming Voetius aan en schrijft over hulpdiensten, ‘zoals proponenten, oefenaars, catechiseermeesters, ziekenbezoekers, voorlezers, kosteren, administrateurs. Maar deze zijn dan in eigenlijken zin geen ambten, door Christus ingesteld, zoodat zij niet met autoriteit van Christuswege mogen optreden, maar hulpdiensten, door de kerken ingesteld en aan de kerkeraden onderworpen. (...). De aanstelling van deze helpers is niet uitdrukkelijk in de Schrift geboden. Wel zegt Paulus 1 Cor. 12:28, dat God naast de apostelen, de profeten en de leeraren, ook nog krachten, gaven der gezondmakingen, behulpzels, regeeringen en menigerlei taken heeft ingesteld, maar dit woord behulpzels ziet daar blijkbaar op de verschillende soorten van hulp, welke de gemeente zocht te bieden aan al degenen die lijden: weduwen, weezen, behoeftigen, zieken, vreemdelingen, reizigers, enz. Dus dienst der barmhartigheid in ruimeren zin. Maar wel zijn ze op grond der Schrift geoorloofd, want God heeft aan de kerken de bevoegdheid gegeven al zulke werkzaamheden te laten verrichten welke voor de verzorging der kerken noodig zijn’.⁷

In zijn *Kerkelijke adviezen* schrijft de kerkjurist en hoogleraar aan de Vrije Universiteit F.L. Rutgers over de kerkelijke, niet-ambtelijke, positie van een ‘hulpprediker’. De hem gestelde vraag heeft betrekking op een proponent. Het gaat daarmee om een gekwalificeerde persoon, die kerkelijk onderzocht en toegelaten is om te staan naar het ambt van dienaar des Woords. Rutgers stelt dat de kerkenraad hem – hoewel nog niet in het ambt (van dienaar des Woords) gesteld – naast zijn recht om te proponeren ‘zeer zeker ook andere werkzaamheden [kan] opdragen (...). Een beroeping tot "ouderling" is daartoe zeker niet noodig: een eigenlijk gezegd "kerkelijk ambt" heeft hij niet noodig, om toch in dienst der kerk als "helper" werkzaam te zijn’.⁸

⁶ H. Bouwman, *Kerkrecht I*, 361.

⁷ Joh. Jansen, *Korte verklaring van de kerkenordening*, Kampen 1923, 9.

⁸ F.L. Rutgers, *Kerkelijke adviezen I*, Kampen 1921, 28-29.

Bouwman, Jansen en Rutgers maken duidelijk dat het de kerk is toegestaan beroepskrachten aan te stellen naast de ambtsdragers, in het bijzonder de predikant. Het is niet noodzakelijk dat een kerkelijk werker een ambtelijke positie heeft. Deze kerkrechtdeskundigen willen de indruk vermijden dat het niet mogelijk is kerkelijk werk te doen zonder een ambt te dragen. De voorlopers van de huidige kerkelijk werker zien zij als een aanvulling en noodoplossing voor het werk waar de ambtsdragers niet aan toe komen. Het aanstellen van kerkelijk werkers om de kerkenraad bij te staan in het uitvoeren van zijn ambtelijke taak is in het gereformeerde kerkrecht legitiem. Jansen wijst op de betekenis van het verschil in positie. De kerkelijk werker is geen ambt, zijn functie is niet door Christus ingesteld en mist de daaraan verbonden autoriteit. Hij is een hulpkracht en ondergeschikte van de kerkenraad.

De kerkorde is bedoeld om de kerk haar roeping van Christuswege ordelijk te laten vervullen. Zij ontleent haar wettig gezag aan de Schrift en zij is en wordt gevormd in een wisselwerking tussen de Schrift, de traditie – waaronder de belijdenisgeschriften – en kerkelijke en maatschappelijke omstandigheden. De regeling van de positie van de kerkelijk werker is hiervan een voorbeeld. De kerkordelijke besluitvorming hierover wordt door diverse factoren bepaald: het verstaan van de Schrift, de gereformeerde traditie, kerkelijke omstandigheden en de praktijk van het functioneren van de kerkelijk werker.

5. De hervormde kerkorde

Ik heb de volledige kerkordelijke besluitvorming onderzocht en geanalyseerd van de kerkgenootschappen behorend tot de protestantse traditie in de periode na de Tweede Wereldoorlog. De Nederlandse Hervormde Kerk ((NHK), die is opgegaan in de Protestantse Kerk in Nederland (PKN)), was de eerste om de positie van de kerkelijk werker te regelen en heeft het uitvoerigst over dit onderwerp gediscussieerd. Vandaar dat ik hierop eerst inga.

Wat de kerkelijk werker al dan niet mag doen, is vastgelegd in de kerkorde. Als in 1945 de commissie aan de slag gaat om de nieuwe hervormde kerkorde op te stellen, zegt de secretaris in een van de eerste vergaderingen: de kerk heeft niet voldoende predikantsplaatsen voor al het werk, de kerk heeft niet voldoende predikanten, de kerk heeft niet voldoende geld.⁹ Een van de ontwerpers van de hervormde kerkorde is A.A. van Ruler. In 1951 krijgt de NHK een nieuwe kerkorde ter vervanging van het Algemeen Reglement van 1816. In deze kerkorde

⁹ W. Balke en H. Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde (1945-1950)*, Zoetermeer 1993, 165-166.

treffen we een vernieuwde visie op de kerk aan en als onderdeel daarvan de bediening om de positie van de kerkelijk werker vast te stellen. In de daaraan voorafgaande synodevergadering van november 1950 wijst de commissie voor de kerkorde erop dat de kerk zich dient te bezinnen op de vraag: wat is een bediening, maar dan ook: wat is een ambt, en vervolgens: welke bevoegdheden krijgt een bediening? De commissie beantwoordt deze vragen niet. Zij doet wel een voorzet voor een discussie over het uitbreiden van het aantal ambten. De benadering die zij hanteert is een functionele. Het draait om de vragen: welke taken moeten worden vervuld en hoe kunnen we deze over functies verdelen? De commissie stelt vast:

- in de bediening zijn die beroepskrachten werkzaam die geen predikant zijn (lees: kerkelijk werkers);
- de bediening krijgt niet die bevoegdheden die specifiek zijn voor de predikant – de dienaar van het Woord – zoals omschreven in de kerkorde;
- de bediening is die functie of aanstelling die geen ambt is;
- onder de bediening vallen die ambten die formeel geen ambt zijn.¹⁰

Bij deze aanbeveling van de kerkordecommissie plaats ik enige kanttekeningen:

- In de commissie en de synode is het lang niet voor iedereen duidelijk wat het onderscheid is tussen ambt en bediening. Het verschil dat de commissie maakt, is niet intrinsiek van aard.
- In de commissie en de synode leven diepgaande verschillen van mening over het verlenen van bevoegdheden aan de bediening, in het bijzonder over die bevoegdheden die in de gereformeerde traditie specifiek verbonden zijn aan het ambt van predikant.
- De discussie die binnen de commissie wordt gevoerd, zet zich voort in de synode als deze het ontwerp voor de kerkorde bespreekt en de artikelen vaststelt.

Opmerkelijk is hoe de omschrijving en afbakening tot stand komt: vanuit de ontkenning. Wat eigen is aan de bediening wordt niet geformuleerd. De bediening is een restcategorie. Deze benadering wreekt zich tot op de dag van vandaag.

Een opvallend aspect van de hele discussie is, dat het vanaf het begin niet duidelijk is welk werk de kerkelijk werker zal gaan doen en wat op grond

daarvan de vereiste bevoegdheden zijn. Het primaire formele motief is het apostolaat, het op een geordende wijze aanstellen en doen functioneren van evangelisten. Daarbij gaat het om een nieuw type functionaris, anders dan de evangelist in het verleden. Een tweede motief dat duidelijk aanwezig is,

¹⁰ *Handelingen Algemeene Synode 1950, 1683-1697.*

maar veel minder expliciet wordt gemaakt, is het oplossen van de problematiek rond de godsdienstonderwijzer. De godsdienstonderwijzers zijn in de praktijk pseudo-predikanten. Deze beroepsgroep dient te verdwijnen. Een derde motief is het beschikbaar krijgen van hulpkrachten voor predikanten bij hun werk in de gemeente. En het vierde motief is het kunnen aanstellen van een professionele vervanger van de predikant in een vacante gemeente. Vooral gaat het hierbij om die gemeenten die geen predikant kunnen betalen. In de kerkordelijke discussie zullen vooral de laatste twee motieven belangrijk worden. Deze motieven – hulpkracht/vervanger – zullen vaak niet goed van elkaar worden onderscheiden of met elkaar worden verward.

Binnen de bediening brengt de commissie voor de kerkorde een onderscheiding aan, met onder meer evangelist, catecheet en hulpprediker. Daarbij creëert zij de mogelijkheid dat de kerkelijk werker preekbevoegdheid krijgt. In de commissie en in de synode vindt een uitgebreide discussie plaats over wat de aard van dit preken is. De kerkelijk werker mag niet het Woord verkondigen, want dat is voorbehouden aan de dienaar van het Woord, de predikant. Wat mag hij dan wel? Men gebruikt uitdrukkingen als: ‘een stichtelijk Woord spreken’, ‘een herderlijke toespraak houden’ en ‘het Evangelie prediken’. Wat is het verschil met het verkondigen van het Woord? Het verschil blijkt niet te zitten in wat er wordt gezegd, maar in de hoedanigheid van de spreker. Spreekt de predikant, dan verkondigt hij het Woord. Spreekt de kerkelijk werker, dan geldt een van de drie varianten. Dit is een onderscheid dat de hoorder in de praktijk niet zal ervaren. Het wordt gemaakt om twee redenen. De ene reden is dat in de gereformeerde traditie aan de verkondiging/bediening van het Woord de bediening van de sacramenten wordt gekoppeld. Wie niet het Woord verkondigt/bedient – dus de kerkelijk werker – is niet bevoegd de sacramenten te bedienen. De andere reden is dat voor de bediening van het Woord de kennis nodig is van de grondtalen waarin de Bijbel is geschreven.

Terecht stelde de secretaris van de kerkordecommissie in 1945 dat de kerk niet voldoende predikantsplaatsen, niet voldoende predikanten en niet voldoende geld had. Niet dat de kerk zich niet heeft bezig gehouden met deze problematiek, maar het komt hierop neer: de kerk heeft deze problematiek in essentie afgewenteld op het instituut kerkelijk werker. Door gebrek aan beleid zijn kerkelijk werkers en ouderlingen de gaten gaan opvullen van de voorgangers. 60 jaar kerkgeschiedenis toont aan dat de kerkorde daarbij heeft verhinderd dat de kerkelijk werkers een eigen professionele identiteit konden ontwikkelen.

In de besluitvorming over de bediening van de kerkelijk werker hinkt de synode vanaf het begin op twee gedachten. Aan de ene kant ziet zij de kerkelijk werker als hulpkracht, aan de andere kant als vervanger van de

predikant. Zij kiest niet eenduidig voor een van beide opties. Kerkordelijk is hij hulpkracht, in de praktijk heeft hij een vervangende functie. Hoe breder zijn takenpakket des te groter de onduidelijkheid. De synode bevindt zich daarbij in een spagaat: de leer versus de realiteit. De leer staat niet toe waar de praktijk behoefte aan heeft: een ambtelijke pastor in de gemeente en op de preekstoel. De gemeenten lopen vervolgens tegen de kerkorde op. De synode neemt in reactie daarop een ambivalente houding aan.

6. Andere kerken¹¹

De Gereformeerde Kerken in Nederland (GKN) nemen in de jaren zestig de eerste besluiten over de positie en het functioneren van de kerkelijk werker. Anders dan de NHK beperkt de GKN zich tot het treffen van regelingen die deze beroepskracht een rechtmatige plaats geven in de kerk. Zij wijzigt de kerkorde als zodanig niet. Het aanvankelijke motief is evenals voor de NHK de arbeid in de evangelisatie. Maar evenals de NHK zal het vooral gaan om het bijstaan en het vervangen van de predikanten. Anders dan in de NHK vindt het verstrekken van preekconsenten op uitgebreide schaal plaats. De GKN heeft er weinig moeite mee. Daarentegen neemt zij nooit een besluit om de kerkelijk werkers de bevoegdheid te verlenen de sacramenten te bedienen. De GKN kent niet het instituut van de bediening. Maar in de praktijk heeft zij dezelfde problematiek als de NHK, namelijk dat de kerkelijk werker als pseudo-predikant de predikant vervangt. Dit speelt vooral in kleine gemeenten.

Evenals de NHK beroept de GKN zich gedurende de gehele periode op de gereformeerde ambtsleer en op de kerkorde. Formeel handhaaft zij deze. Zij wijst af dat een ander dan de dienaar des Woords de sacramenten bedient, en het Woord verkondigt, en eist de academische opleiding voor dit ambt. Consequent houdt de GKN de kerkelijk werker buiten het ambt van predikant, hoewel daarover wel discussie plaatsvindt. Vooral gaat de discussie over de zogenoemde 'ambtelijke' bevoegdheden. Ondertussen is sprake van een groeiende kloof tussen de kerkorde en de praktijk. Ter synode worden pogingen gedaan kerkorde en praktijk op elkaar af te stemmen. Dat gebeurt in zoverre men besluit tot het opstellen van praktische regelingen, onder meer met betrekking tot de opleiding. Dit raakt echter niet de kern van de problematiek. Waar het gaat om het functioneren van de kerkelijk werker als pseudo-predikant, is de synode tot niet meer in staat dan het bijsturen van de ontwikkelingen in de praktijk. Mede als gevolg van onderlinge verdeeldheid heeft zij niet het vermogen

¹¹ De Hersteld Hervormde Kerk bestond ten tijde van het onderzoek nog niet en komt daarom niet aan de orde.

het initiatief te nemen om tot een werkelijke oplossing van de problematiek te komen.

De GKN weet evenmin als de NHK goed raad met de kerkelijk werker. De synode wenst hem niet daar waar hij de predikant vervangt. Zij wil hem zien als een specialist die de predikant aanvult in het gemeentewerk. In de praktijk echter functioneert hij toch in belangrijke mate als plaatsvervanger van de predikant. Dit geeft frictie. De synode wil de kerkelijk werker niet die ruimte geven, waar gemeenten behoefte aan hebben. Evenals bij de NHK zien we dat de opleidingen voor pastoraal/kerkelijk werker een stimulerende factor zijn om deze beroepskracht op een geordende wijze een plek te geven in de kerk. Enerzijds is dit omdat professioneel opgeleide beroepskrachten beschikbaar komen, anderzijds omdat de kerk door het formeel erkennen van de opleidingen een verplichting heeft om de positie van de afgestudeerden goed te regelen. Bij het erkennen van HBO-opleidingen volgt de GKN de NHK.¹²

De Evangelisch-Lutherse Kerk (ELK) heeft een relatief klein aantal kerkelijk werkers. Dit neemt niet weg dat de problematiek vergelijkbaar is met die in de NHK en de GKN. In het bijzonder betreft dit de toekenning van bevoegdheden die eigen zijn aan het ambt van predikant. Deze problematiek zit verborgen in het woordje 'eigen'. De ELK kiest ervoor de bevoegdheden die bij de predikant horen daar te houden en in concrete situaties daarvan af te wijken. Daarnaast wordt er in de praktijk 'veel gerommeld'. Dat herkennen we vanuit de praktijk van de NHK en de GKN.

Een combinatie van factoren – eigen opleiding voor leken tot beroepskracht in de kerk, gebrek aan predikanten, kleine gemeenten zonder predikant – leidt ertoe dat de synode in 1990-1991 het voorstel bespreekt voor een tweede beroepskracht in de kerk, met de bevoegdheden van een predikant. Deze figuur wordt aangeduid als 'vicaris'. De vicaris is geen dominee, maar wel zijn vervanger, binnen het ambt van predikant. De synode wenst deze differentiatie of uitbreiding binnen het ambt van predikant niet. Zij wenst daarmee geen 'lagere geestelijkheid' en geen constructie die gekunsteld aandoet. De ELK erkent niet de gereformeerde ambtsleer. Zij heeft over het vicaris-voorstel gediscussieerd met de lutherse ambtsleer als referentiekader. Het voorstel wijst zij af zonder dit ambtstheologisch te beargumenteren. Juist de theologische commissie is voor. Men is verdeeld, daarna kiest de synode voor een pragmatische toepassing van de kerkorde. Over de ambtsleer vindt verder geen bezinning plaats. De praktijk tracht men te reguleren door van geval tot geval een besluit te nemen over verlening van bevoegdheden.

¹² H.A. Post, *De kerkelijk werker en het ambt*, Kampen 2006, 108-127.

De kwestie van de positie en de bevoegdheden van de kerkelijk werker staat slechts op twee opeenvolgende synodevergaderingen op de agenda van de ELK. Dit is een opvallend verschil met de NHK en de GKN. De ELK heeft evenals de NHK en de GKN een onvermogen om de problematiek van de tweede beroepskracht principieel of fundamenteel op te lossen. Zij houdt de kerkorde formeel in tact, maar wijkt er in de praktijk vanaf. Zo verzoent zij kerkorde en praktijk met elkaar. De synodale commissie (het ‘dagelijks bestuur’) vervult een sleutelrol. Iemand die zij geschikt acht, kan worden aangesteld als ‘pastoraal medewerker’ en krijgt naar gelang de omstandigheden dit vereisen preekbevoegdheid en eventueel de sacramentbevoegdheid. Op deze wijze heeft de synode van de ELK de angel uit de discussie gehaald. Vervolgens is zij gaan participeren in het Samen-op-Weg (SoW)-proces en in de lopende discussie over de kerkelijk werker.¹³

In het kader van SoW in de jaren negentig concentreert de discussie zich op de vraag of de kerkelijk werker de sacramenten mag bedienen. Zowel in 1995 als in 2000 vergadert de triosynode over deze mogelijkheid binnen de context van de gereformeerde ambtsleer. Als gevolg van de interne verdeeldheid bereikt zij geen oplossing over dit onderwerp, dat deel uitmaakt van de problematiek van de niet-ambtelijke positionering van de kerkelijk werker. De kerkorde van de PKN kent de kerkelijk werker in navolging van de hervormde kerkorde een eigen positie toe. Deze kerkorde spreekt niet van ‘ambten en bedieningen’ maar van ‘ambten en andere diensten’. De hervormde kerkorde biedt de mogelijkheid dat iemand die is aangesteld in een bediening (een functie), tevens in een kerkdienst in de bediening (een kerkelijke handeling) wordt gesteld. Deze handeling vertoont overeenkomst met de bevestiging van een ambtsdrager. De kerkorde van de PKN biedt deze laatste mogelijkheid eveneens. Opmerkelijk is dat in de fase van het ontwerpen van de kerkorde van de PKN de kerkordecommissie voorstelt om de term ‘bediening’ niet meer te gebruiken. De NHK heeft er per saldo geen positieve ervaring mee. De commissie stelt daarom voor te spreken van ‘functies’. De triosynode is het hiermee niet eens, die vindt dat te zakelijk. Daarom komt in de kerkorde de formulering ‘bedieningen en functies’. Artikel V-6 luidt: ‘De andere diensten omvatten in de orde van de kerk als zodanig aan te duiden bedieningen en functies, die in samenwerking met de ambtsdragers worden uitgeoefend tot vervulling van de roeping van kerk en gemeente.’

De uitdrukking ‘andere diensten’ impliceert dat deze diensten – de diensten van de kerkelijk werkers – uitsluitend kunnen bestaan bij de aanwezigheid van ‘de diensten’, dat wil zeggen, van de ambten. We kunnen dit zien als oer-gereformeerd, omdat in de gereformeerde visie de

¹³ H.A. Post, *De kerkelijk werker en het ambt*, Kampen 2006, 127-133.

ambten constituerend zijn voor het bestaan van de gemeente. De diensten van de kerkelijk werkers staan in een afhankelijke relatie ten opzichte van de ambten. De kerkelijk werkers nemen als gevolg een ondergeschikte positie in ten opzichte van de ambtsdragers. Dit resulteert in een spanningsveld. Ten opzichte van de ouderlingen en diakenen, die vrijwilligers zijn, kunnen zij een professionele inbreng leveren aan het kerkelijk leven. Deze spanning wordt geïntensiveerd als de kerkelijk werker een predikantvervangende rol vervult.

De discussie komt opnieuw op de agenda, maar dan op die van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN), in 2005. De nota *Om de heiligen toe te rusten tot dienstbetoon* die de synode bespreekt, benadrukt dat er verschil moet zijn. Daarbij gaat het om het verschil in taken en bevoegdheden, op grond van het verschil in opleiding, tussen kerkelijk werker en predikant. Deze verschillen hebben in de kerkelijke discussie steeds veel aandacht gekregen. Maar evenzeer belangrijk zijn de verschillen in financiële beloning en in rechtspositie. Dan is de kerkelijk werker aantrekkelijker voor gemeenten dan de predikant. Het verschil in opleiding is in de ambtsleer van zowel NHK, GKN, ELK als PKN cruciaal. Daaruit vloeit het verschil in bevoegdheden voort, en daarmee in taken.

April 2005 spreekt de synode uit ‘verschil moet er wezen’ tussen de beroepsgroepen van predikanten en kerkelijk werkers. Op de synode van november 2006 bespreekt zij het rapport *Pastor in beweging*. Dit bepleit terecht één beroepsgroep voor predikanten en kerkelijk werkers en doet het voorstel van de HBO-predikant. De verontwaardiging vooral onder predikanten is groot. De synode verwijst het rapport naar de prullenmand. April 2007 bespreekt de synode een nieuw rapport *Werk in de wijngaard*: predikant en kerkelijk werker blijven twee aparte beroepsgroepen. Het ambt van predikant blijft voorbehouden aan academisch gevormde theologen. Waar de PKN met het vorige rapport vijf stappen vooruit deed, gaat zij met het laatste rapport weer drie stappen achteruit. Zo gaat het al decennialang. In de periode die ik heb onderzocht, vanaf 1945, is de PKN nauwelijks vooruitgekomen.¹⁴

Nog een opmerking over de synode van april 2007. Zij besloot dat in uitzonderingsgevallen HBO-theologen kunnen worden toegelaten tot de bediening van Woord en Sacrament. Dit zal in de komende tijd worden uitgewerkt, evenals de mogelijkheid dat een kerkelijk werker in het ambt van ouderling of diaken wordt bevestigd. Deze twee voorstellen conflicteren met de gereformeerde ambtsleer, en maken de positie van de kerkelijk werker er niet duidelijker op. Hij blijft een inferieure positie behouden t.o.v. de predikant en blijft een vage figuur in de gemeente.

¹⁴ H.A. Post, *De kerkelijk werker en het ambt*, Kampen 2006, 133-159.

De vraag waar de PKN mee worstelt, is de plek die de tweede beroepskracht – vandaag de dag veelal: de HBO-theoloog – behoort te krijgen. In de protestantse traditie kent de kerk één type beroepskracht in het ambt van predikant. Andere beroepskrachten hebben doorgaans een functie of een bediening. Ik gebruik de uitdrukking ‘doorgaans’ omdat enkele kerkverbanden de mogelijkheid kennen dat een beroepskracht (pastoraal medewerker, evangelist) in het ambt van ouderling wordt gesteld.¹⁵ De kerkorde van de PKN staat dit uitdrukkelijk – tot op heden – niet toe. Zij heeft de problematiek van haar drie voorgangers overgenomen zonder tot nog toe nieuw beleid te ontwikkelen. Ter (trio)synode zijn diverse uiteenlopende voorstellen gedaan. Als gevolg van de verschillen van mening laat de kerk in feite de ontwikkeling op haar beloop. Men beseft dat er iets moet gebeuren, maar kan het niet eens worden over wat. De kerk zoekt de oplossing binnen de bestaande kerkorde, waarbij de kerkorde van de PKN niet principieel afwijkt van de kerkordes van haar voorgangers op dit punt. De kerk raakt wel in toenemende verlegenheid door het groeiend aantal kerkelijk werkers dat predikantstaken overneemt.

In de Christelijke Gereformeerde Kerken (CGK) is het instituut van de kerkelijk werker nog van geringe betekenis. Een reden hiervoor is dat de kerkelijk werker in slechts weinig gemeenten aanwezig is. De gemeenten zijn doorgaans klein en alleen de grote zijn in staat om naast de predikant een kerkelijk werker op de begroting te hebben. De laatste jaren neemt de roep om de kerkelijk werker toe. Dit betreft kleiner wordende gemeenten, die geen predikantsplaats meer kunnen bekostigen maar wel kans zien een kerkelijk werker te benoemen, eventueel in deeltijd. Op termijn zal dit dezelfde problematiek opleveren als in de PKN.

Sinds twee jaar kent de CGK de op HBO-niveau opgeleide ‘evangelist naar artikel 4 K.O.’: deze is dienaar des Woords. Hij heeft geen deeltaak maar hij heeft een volledige ambtelijke dienst. Deze beroepskracht heeft een duidelijke, ambtelijke positie. Deze bijzondere positie kan uitsluitend worden gecreëerd in een gemeente die de status heeft van ‘zendingsgemeente’. Een vraag is of het begrip ‘zendingsgemeente’ in de toekomst niet opgerekt gaat worden. In dat geval zal het onderscheid

tussen evangelist en predikant vervagen. Een tweede vraag is of het hierbij zal blijven. Kleine gemeenten die geen predikant kunnen onderhouden, zullen kunnen gaan vragen om een andere bijzondere status waardoor ook

¹⁵ De Nederlands Gereformeerde Kerken kennen deze mogelijkheid, voor de Gereformeerde Gemeenten is het zelfs een vereiste, zie: H.A. Post, *De kerkelijk werker en het ambt*, Kampen 2006, 165, 173.

zij een HBO-er kunnen aanstellen als ‘bijzondere’ dienaar des Woords. Hier liggen potentiële problemen. De tijd zal het leren.

De Gereformeerde Gemeenten voeren een consequent beleid, in overeenstemming met de gereformeerde ambtsleer. Kerkelijk werk wordt uitsluitend gedaan door ambtsdragers, de preekbevoegdheid is in overeenstemming met de Dordtse kerkorde voorbehouden aan de dienaar des Woords. Het geringe aantal evangelisten of kerkelijk werkers dat dit kerkgenootschap heeft, staat in het ambt van ouderling. Van de problematiek die de PKN kent, is geen sprake.

De Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt (GKV) hebben nog geen negatieve ervaring met de kerkelijk werker. Het is een recent fenomeen en het aantal is gering. Kerkordelijk geeft dit kerkgenootschap hem dezelfde positie als de PKN. Het valt te verwachten dat bij een intensiever gebruik maken van dit type beroepskracht de niet-ambtelijke positie tot frustratie zal leiden bij kerkelijk werkers en gemeenteleden. Deputaten kerkrecht en kerkorde hebben echter al aangegeven dat tussen beide typen beroepskrachten geen geestelijk verschil bestaat en dat een ambtelijke positie voor de kerkelijk werker niet hoeft te worden afgewezen. Men denkt aan de mogelijkheid van een vierde ambt. Deze opstelling maakt het de GKV wellicht mogelijk een slepende discussie als in de PKN te voorkomen.

De Nederlands Gereformeerde Kerken (NGK) kennen de problematiek van de kerkelijk werkers niet doordat het toekennen van bevoegdheden aan deze beroepskrachten niet is gebonden aan kerkordelijke bepalingen. De NGK heeft vanwege het geringe aantal kerkelijk werkers überhaupt geen kerkordelijke bepalingen opgesteld. Binnen dit kerkgenootschap wordt bovendien veel op plaatselijk en regionaal niveau geregeld. Men bindt zich niet strak aan de ambtsleer, wat vooral hieruit blijkt dat aan niet-predikanten incidenteel de bevoegdheid wordt verleend de sacramenten te bedienen. Het is al een keer gebeurd dat een kerkelijk werker in het ambt van predikant is gesteld.

7. Ambt & bediening/dienst

De kerk van de Reformatie heeft in het verleden de termen ‘ambt’ en ‘bediening’ onderling uitwisselbaar gebruikt. Ik geef twee voorbeelden:

- *De Wezelsche Artikelen* (1568 of 1571), Hoofdstuk 1, artikel 11, luidt: ‘(...) Daar er namelijk hoofdzakelijk vier orden van bediening in de kerk op het gezag der Apostelen worden voorgesteld, te weten de Dienaren, Leraren, Ouderlingen en Diakenen, aan wie de zorg toekomt en voor de zuivere bediening des Woords en voor de eerbaarheid en de goede zeden en voor de armen (...).’

- De Dordtse kerkorde spreekt van 'diensten' en 'ambten'. "Artikel 2 - De diensten. De diensten zijn vierderlei: der Dienaren des Woords, der Doctoren, der Ouderlingen en der Diakenen.' Bij de uitwerking gebruikt deze kerkorde de term ambt. Artikel 16 – 'Het ambt der Dienaren. Der dienaren ambt is, (...).' Etc. Deze kerkorde gebruikt de term 'ambt' bovendien breder, namelijk: 'Artikel 35 - Het ambt van de Preses. (...).'

De hervormde kerkorde van 1951 kent een niet eerder gemaakt onderscheid. Het is een onderscheid dat we niet herkennen in het Nieuwe Testament en dat we niet tegenkomen bij Calvijn of later in de gereformeerde traditie. Het hervormde instituut van de bediening beantwoordt slechts in beperkte mate aan haar doel. De bedieningen worden aanvankelijk ingesteld met het oog op het ingaan in de wereld. Later krijgen de bedieningen steeds meer een binnen-gemeentelijk perspectief. Het beroepsprofiel is daarmee niet duidelijk. Het onderscheid ambt/bediening (NHK) of ambt/dienst (PKN) is een *kerkordelijk* onderscheid, dat in de praktijk voortdurend aanleiding heeft gegeven tot verwarring, misverstanden, frustratie en ontduiking.

Bij het ontwerpen van de hervormde kerkorde vindt een theologische bezinning plaats over de ambten en de beroepskrachten in de bediening, de kerkelijk werkers. In de periode daarna echter is nauwelijks sprake van een bezinning op de positie van de kerkelijk werker in relatie tot het ambt. In de jaren zeventig wordt ter synode overwogen de bediening af te schaffen. Als dit niet gebeurt, wordt gesteld dat een bezinning over de bediening en over de relatie met het ambt gewenst is. Deze vindt in die zin plaats, dat gesproken wordt over bepaalde thema's, zoals: 'ambt en sacrament' en – op de synodevergadering van april 2005 – de beroepsprofielen van predikant en kerkelijk werker. De bezinning houdt niet meer in dan dat na het tot stand komen van de hervormde kerkorde vooral wordt nagedacht en gediscussieerd over praktijk versus kerkorde. Steeds weer komt de discussie over de bevoegdheden van de kerkelijk werker terug. Vooral richt deze zich op het onderscheid met het predikantsambt, toegespitst op de sacramentbevoegdheid.

De PKN en haar voorgangers hebben ter synode vaak het argument gebruikt van de noodsituatie om kerkelijk werkers ambtelijke bevoegdheden te verstrekken. Het zou dan gaan om een noodoplossing of uitzonderingsmaatregel met het oog op bijzondere omstandigheden. Het onderkennen van bijzondere situaties of noodsituaties om kerkelijk werkers de bevoegdheid te verlenen tot het bedienen van het Woord en de

sacramenten leidde tot goedbedoelde, maar toch gekunstelde voorstellen en tot tweeslachtige regelingen. De discussie over het al of niet

onderkennen en erkennen van bijzondere of noodsituaties en van het treffen van passende maatregelen leidde de aandacht af van de fundamentele kant van de problematiek, waartoe behoren: het wezen van de bediening en van het ambt, het onderscheid daartussen, en de ordening binnen het ambt.

De hoogleraar kerkrecht L.J. Koffeman erkent dat de synodes hebben geprobeerd enerzijds het principe overeind te houden en anderzijds ruimte te creëren voor constructies die met datzelfde principe in strijd zijn. Hij vindt dat dit geen aanbevelenswaardige weg is. Ik citeer: ‘Uitzonderingen hebben (ook) in het kerkrecht al snel de neiging feitelijk als nieuwe regels te gaan functioneren. De enige begaanbare, maar waarschijnlijk nog lange en lastige weg lijkt mij die te zijn van een structurele herziening van de kerkrechtelijke bepalingen op basis van een diepgaande bezinning op het ambt.’¹⁶

8. Preek- en sacramentbevoegdheid

De problematiek van de kerkelijk werker spitst zich toe op preek- en sacramentbevoegdheid. De discussie hierover loopt al vanaf het ontwerpen van de hervormde kerkorde. Opmerkelijk is dat de praktijk steeds meer wil dan de kerkorde toestaat. De kerkorde lijkt een tweeledige functie te hebben: ten eerste, de ontwikkelingen in de praktijk af te remmen en ten tweede, de ‘praktijk’ met de ‘leer’ te verzoenen.

De vraag is vele malen gesteld waarom aan het verlenen van een preekconsent niet de bevoegdheid tot het bedienen van de sacramenten is/wordt verbonden. De reden daarvoor is dat een preekconsent slechts de bevoegdheid geeft tot ‘het leiden van en het voorgaan in een kerkdienst’ (zo bijvoorbeeld art. 69, lid 3 van de gereformeerde kerkorde). Er is niet sprake van ‘de bediening van het Woord’. Dat is een ‘ambtelijke werkzaamheid’ die is voorbehouden aan ‘de dienaar des Woords’. De kerkorde van de GKN – om bij dit voorbeeld te blijven – sluit nadrukkelijk uit dat degene die een preekconsent heeft, het Woord bedient door te formuleren: ‘Bij het uitoefenen van die bevoegdheid zullen zij zich onthouden van alle verrichtingen, welke een ambtelijk karakter dragen.’

De bediening van het Woord is in de kerken van de gereformeerde en ruimer de protestantse traditie de exclusieve bevoegdheid van de predikant. Hieraan is gekoppeld de bevoegdheid om de sacramenten te bedienen. De beperking van de sacramentbevoegdheid tot de predikant is veelal beargumenteerd vanuit de koppeling aan de bediening van het

¹⁶ L. Koffeman, ‘Sacramentsbevoegdheid in de SoW-kerken’, in: A.H.C. van Eijk en A.P.H. Meijers (red.), *Gedoopt, gevormd, gezonden, status en statuut van de pastoraal werk(st)er*, Zoetermeer 2001, 220.

Woord. Een van de grondleggende documenten vormt *De Wezelsche Artikelen* dat wordt toegeschreven aan het zogenoemde Convent van Wezel. Dit document stelt al vast: ‘Daar de sacramenten met de bediening des Woords door een onlosmakelijken band zijn verbonden, zoo betwijfelt niemand, dat zij tot het ambt der Dienaren behooren.’

9. Hiërarchie

In de kerkordelijke discussie over de tweede beroepskracht naast de predikant is een steeds terugkerende vraag of een differentiatie mogelijk is binnen het ambt van predikant. Volgens deskundigen als H. Oostenbrink-Evers en L. Koffeman raakt dit aan een voor de presbyteriaal-synodale traditie fundamenteel gegeven: de anti-hiërarchische strekking van het gereformeerd kerkrecht.¹⁷ In de protestantse kerkorde wordt dit beginsel, in aansluiting bij de hervormde kerkorde, als argument genomen voor het toevertrouwen van de leiding in de kerk aan kerkelijke vergaderingen en niet aan individuele ambtsdragers.

De nadruk in het gereformeerde kerkrecht op het anti-hiërarchisch beginsel is opmerkelijk, omdat men dit niet tegenkomt in de Dordtse kerkorde. Artikel 17 van deze kerkorde gaat over ‘gelijkheid in het ambt’ en stelt: ‘Onder de dienaren des Woords zal gelijkheid gehouden worden, aangaande de lasten van hun dienst, mitsgaders ook in andere dingen, zoveel mogelijk is, volgens het oordeel des kerkenraads, en (dies van node zijnde) der classis; hetwelk ook in ouderlingen en diakenen te onderhouden is.’ Dit artikel wijst op ‘gelijkheid aangaande de lasten’. Het verbiedt geen verschil in verantwoordelijkheid of bevoegdheid op grond van deskundigheid of ervaring. Naar mijn mening sluit het gelijkheidsbeginsel dan ook niet de mogelijkheid uit van predikanten op universitair én HBO-niveau binnen één beroepsgroep.

De kerkorde van de PKN kent in de lijn van de gereformeerde traditie drie ambten. Aan dit drietal heeft noch de NHK, noch de GKN in het verleden willen tornen. De ELK kent één ambt, die van de dienaar van het Woord. Binnen het gereformeerde drietal is voor de kerkelijk werker geen plaats. Een belangrijke overweging is daarbij tot op heden geweest dat de synode

¹⁷ Zie: H. Oostenbrink-Evers, ‘Het ambt in de kerkorde’, in: W. Balke (red.), *De kerk op orde?*, Zoetermeer 2001, 46; L.J. Koffeman, ‘Gelukkige inconsequentie’, in: M. Brinkman, A. Houtepen (red.), *Geen kerk zonder bisschop? Over de plaats van het ambt in de orde van de kerk*, HMO Research Publications 46, Zoetermeer/Utrecht 1997, 185-204, in het bijzonder 201.

geen *clerus minor* heeft willen creëren. Formeel wil de kerk geen lagere geestelijkheid. Desondanks heeft de kerkelijk werker deze status wel en het besluit van de synode van de PKN van april 2007 bevestigt dit.

10. Ten besluit

De kerkorde is bedoeld om ordening aan te brengen in het kerkelijk en gemeentelijk functioneren en samenleven. De regelingen in de kerkordes van de NHK, de GKN en de ELK voldeden niet zo best. De regelingen voor de kerkelijk werker in de kerkorde van de PKN komen in grote lijnen overeen met die in de NHK en de GKN. Principieel is er geen verschil in positie. De kerkelijk werker is iemand die buiten de ambtelijke structuur van de kerk staat en die aan die structuur zijn diensten verleent.¹⁸ De positie van de kerkelijk werker in alle drie kerkordes is niet-ambtelijk. De kerkelijk werker ontbeert de ambtelijke bevoegdheden van de predikant. De kerkordes van de CGK en de GKV komen hiermee overeen.

De kerkorde maakt onderscheid tussen ambt en ‘bediening’ (NHK), respectievelijk ambt en ‘andere diensten’ (PKN). De positie van de ‘andere diensten’ is een tussengebied: de kerkelijk werker is geen ‘gewoon’ gemeentelid want hij heeft een eigen kerkelijke status, tegelijkertijd is hij geen ‘gewoon’ ambtsdrager. Een gevolg is dat de kerkelijk werker zijn positie ervaart als ‘tussen wal en schip’.¹⁹

Het onderscheid tussen ambt en ‘andere dienst’ is niet alleen een functioneel of organisatorisch onderscheid. Het is een theologisch onderscheid. In de ambtstheologie die aan de kerkorde ten grondslag ligt, is de predikant een ‘dienaar van het Woord’ en vertegenwoordigt hij Christus. Dit geldt niet voor de kerkelijk werker. Er is daarmee sprake van een kwalitatief verschil, ook al is er geen verschil in de kwaliteit van het functioneren als zodanig. In de gemeente is men zich daarvan bewust. Dat ervaart een kerkelijk werker in de praktijk.

Zowel kerkordelijk als in de praktijk is de kerkelijk werker een ‘vage’ figuur, een functionaris met een onduidelijke en vaak ook onzekere positie in de gemeente. Waar de kerk het kerkelijk/gemeentelijk leven wil ordenen via de ambten, staat de kerkelijk werker ernaast. Voor de gereformeerde ambtsleer is hij een ‘vreemde’ figuur. Hij is vreemd aan het ambt. Er is zeker sprake van een gewenningsproces. Structureel blijft de kerkelijk

¹⁸ Mevr. D.E. Mooij-Kemp, lezing ‘De plaats van de kerkelijk werker in de kerk’, studiedag ‘De positie van de kerkelijk werkers – nu en straks’, Christelijke Hogeschool Ede, 12 maart 2004 (tekst opgenomen in *reader*).

¹⁹ ‘Tussen wal en schip’ is de titel van het symposium dat de beroepsvereniging van kerkelijk werkers heeft gehouden op 21 mei 2005 te Ermelo.

werker echter een aan het ambt uitheemse positie behouden. Geen van de drie kerkgenootschappen PKN, CGK en GKV heeft hierop een consistente visie.

Niet ongebruikelijk is de situatie dat in een gemeente de predikant en de kerkelijk werker samen het werk doen. De kerkelijk werker bevindt zich door zijn niet-ambtelijke positie in een kwetsbare, afhankelijke positie ten opzichte van de predikant. De kerkelijk werker heeft het imago van gatenvuller, loopjongen van de dominee. Volgens de kerkorde mag de kerkelijk werker als hulpkracht functioneren. In veel gevallen, echter, is hij het 'goedkope' alternatief voor een predikant, ook als hij naast de predikant in de gemeente werkt. Vooral in die situaties dat een predikant ontbreekt, wordt duidelijk dat de kerkelijk werker niet mag wat de predikant mag. In de ogen van de gemeente is dat een zaak van behelpen, en soms ook van het ontduiken van kerkelijke regelgeving.

De kerk worstelt met de niet-ambtelijke kerkelijk werker. De gemeente is gewend aan ambtsdragers. Vaak ziet de gemeente hem als een pseudo- of quasi-dominee. Dat geldt vooral daar waar hij als gevolg van een vacature de predikant vervangt, maar daar niet alleen. Hij mag niet datgene doen wat de predikant doet: het Woord bedienen en de sacramenten bedienen. Als hij preekt, bedient hij nog niet het Woord, althans volgens de kerkorde. De gemeente begrijpt dit niet. De kerkelijk werker is überhaupt quasi-ambtsdrager, waardoor hij hooguit de kerkeraad, als die erom vraagt, mag adviseren. Noch zijn deskundigheid noch zijn taken als zodanig geven hem een positie in de ambtelijke vergaderingen.

Over de term bediening en over de positie van de kerkelijk werker heeft de Protestantse Kerk bij herhaling gediscussieerd. De kerk ziet enerzijds dat de bediening/dienst van kerkelijk werker onbevredigend is en niet biedt wat de kerk nodig heeft. Anderzijds verwerpt de kerk andere mogelijkheden om een tweede beroepskracht in te zetten door zich te beroepen op de gereformeerde ambtsleer, met op de achtergrond het Nieuwe Testament. De kerk heeft drie ambten, meer mag niet, meer kan niet. De drievoudige ambtsstructuur bemoeilijkt ook in andere kerken een ambtelijke positionering van de kerkelijk werker.

In de kerkordelijke bezinning op de positie van de kerkelijk werker is sinds het einde van de jaren veertig van de vorige eeuw geen werkelijke vooruitgang geboekt. De primaire reden is dat deze bezinning feitelijk nauwelijks heeft plaatsgevonden. Men heeft zich soms fragmentarisch gericht op een specifiek aspect, maar men heeft zich niet fundamenteel bezonnen op de theologische, de organisatorische, en daaraan verbonden arbeidsrechtelijke, aspecten van de problematiek. De synode van de PKN kan niet rechtlijnigheid worden verweten, wel ambivalentie en een

zwalkend beleid, de kerkelijk werker daarbij in een onduidelijke en onbevredigende positie plaatsend en achterlatend.

De kerkorde ziet de kerkelijk werker als een hulpkracht, die de predikant kan bijstaan door deeltaken uit te voeren. Vanaf het begin van de beraadslaging over deze beroepskracht is een deel van de synode van mening dat in een noodsituatie de kerkelijk werker de predikant moet kunnen vervangen. In de praktijk is dit een rekbaar en daardoor ondeugdelijk criterium. Het is een niet-normatief criterium en als zodanig ongeschikt voor een kerkordelijke bepaling. Een tweede bezwaar is dat volgens het gereformeerd kerkrecht de kerkelijk werker als niet-ambtelijke beroepskracht de ambtelijke predikant per definitie niet kan vervangen. Hij kan alleen een vervanger zijn, als hij zelf ook in het ambt staat. Een ambtelijke positie voor de kerkelijk werker is naar mijn mening dan ook de aangewezen oplossing, maar niet in het ambt van ouderling/diakon. De kerkelijk werker die als voorganger van de gemeente fungeert, dient in het ambt van dienaar van het Woord te worden geplaatst. De kerkelijk werker die als professionele beroepskracht met een eigen specialisatie naast de predikant functioneert, dient in een vierde ambt te worden gesteld, van gemeentewerker. Dit is een generieke term, meer specifieke aanduidingen zijn mogelijk, zoals: evangelist, catecheet, pastoraal werker, jeugd- en jongerenwerker. In beroepsprofiel en opleiding dient het om een echte specialisatie te gaan met specifieke scholing en deskundigheid.

De kerk heeft tot op heden niet eenduidig gekozen tussen de alternatieve toepassingen van hulpkracht en vervanger. Daarnaast en daardoorheen heeft men betoogd ter synode en daarbuiten dat de kerkelijk werker een specialist is. Dit laatste is en wordt ook geclaimd door de opleidingsinstituten. Essentieel voor een specialistische beroepsuitoefening is het zelfstandig kunnen uitvoeren van een volledig takenpakket, en niet het uitvoeren van enige deeltaken uit het takenpakket van een (andere) specialist zoals de predikant. Specialisatie vereist een kerkordelijke positionering die een zelfstandige beroepsuitoefening mogelijk maakt, dit is een ambtelijke positie. Ten behoeve van de duidelijkheid geef ik de voorkeur aan een vierde ambt in onderscheid van de bestaande ambten.

Ten slotte, in de protestantse traditie bestaat de mogelijkheid de kerkelijk werker een preekconsent te verstrekken. Dit consent suggereert dat de beroepskracht de predikant vervangt. Het creëert echter een valse verwachting van bediening van het Woord. Het preekconsent is een inconsistentie vanuit de kerkordelijke positionering van de kerkelijk werker als een hulpkracht. De verwarring neemt nog toe als de kerkelijk werker de mogelijkheid zou krijgen de sacramenten te bedienen. Dit past niet binnen een setting waarin men oprecht met elkaar wenst om te gaan.

Dr. H.A. (Henk) Post is in 2006 gepromoveerd in de theologie, nadat hij in 2003 afstudeerde als kerkelijk werker. Hij is werkzaam als zelfstandig adviseur, docent, onderzoeker en publicist en heeft ervaring opgedaan zowel in de kerk, de universiteit als het bedrijfsleven. Zie: www.drhenkpost.nl.